

RECENSIÓ

JOSEP M. MARQUÈS

Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100). Estudi i edició a cura de Ramon Martí. Barcelona, 1997.

Finalment ha estat completada l'edició sistemàtica dels fons episcopals de la Catalunya vella. Després de la Seu d'Urgell, Vic i Barcelona, ha arribat el torn als pergamins eclesiàstics gironins. No eren tots inèdits, fins ara; diversos autors havien anat espigolant en el fons allò que els semblava apropiat. Mancava, però, un recull exhaustiu. L'edició del *Cartoral de Carlemany*, del 1995, preparà el terreny. El conjunt documental dels segles IX-XI que serveix a Girona no és tan abundant com el dels altres bisbats de la Catalunya vella, però és prou consistent, i, com a font històrica, l'interès principal, al marge de la major o menor consistència, és l'exhaustivitat de l'edició. Ara està a l'abast, i en bona part no hi estava. L'obra és, doncs, important, i el treball de Ramon Martí, considerable. Que ací se'n discuteixin alguns aspectes accidentals i algunes opcions preses, no implica en absolut un qüestionament de la labor duta a terme, sinó l'aportació dialogal de nous elements per al progrés del saber.

LA COL·LECCIÓ

El volum es presenta com a col·lecció, i és una col·lecció factícia. Martí es va interessar, en la seva tesi doctoral, pels documents anteriors al 1100 dels arxius catedralici i diocesà. Hauria aplicat així un cert criteri de provenença, i l'edició hauria pogut portar el títol de "Col·lecció diplomàtica dels arxius eclesiàstics de Girona". Ara, ha optat per un altre, que hi inclou "un bon nombre de documents que afecten l'autoritat episcopal de Girona i que procedeixen d'altres arxius" (p. 17). L'editor s'excusa de no haver-hi intercalat els documents dels monestirs de Roses i Vilabertran, però, en canvi, hi ha inserit docu-

documents de Camprodon, Besalú i Sant Feliu de Guíxols. És un criteri que no compartim. Els coneixedors de l'exempció monàstica saben que les relacions institucionals de la seu de Girona amb els monestirs autònoms en cap cas autoritzen a considerar les actes monàstiques com a diplomes "de la seu". De fet, aquests documents entraren a l'Arxiu Diocesà després de l'extinció dels mateixos monestirs. Que així haurien restat inèdits alguns documents solts anteriors al 1100, pot ser una raó de pes per incloure'ls, però a la introducció es podia raonar l'opció, a fi que no se'n dedueixin visions distorsionades de l'organització eclesiàstica de l'època. Per altra banda, si s'hi volien incloure totes les escriptures que "afecten l'autoritat episcopal de Girona", calia tenir en compte totes aquelles que documenten actuacions de bisbes gironins fora de la diòcesi.

La recerca a Girona ha estat aprofundida. S'hi podia afegir el testament d'Adalbert Pere de Santamaria, de 25 desembre de 1095, i la seva publicació de 13 març de 1096 (ADG, D-3, ff 24v-25v i 26-27). Igualment, el precepte del rei Odó a favor del prevere Wifred de l'any 889 (ABADAL, II/2, 363-364), del qual es conserva el fragment inferior a l'Arxiu Diocesà. La consulta del nostre treball "Documents de Santa Maria de Lladó, anteriors al s. XIV, conservats a l'Arxiu Diocesà de Girona", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos 1989*, p. 273-291, hauria aportat escriptures de 1038, 1091, 1092 i 1098 i deixaria clar que l'original del núm. 409 es conserva. Pel que fa a Besalú, vam publicar "Pergamins de Santa Maria de Besalú a l'Arxiu Diocesà de Girona", dins *PATRONAT D'ESTUDIS HISTÒRICS D'OLOT I COMARCA, Annals 1990-1991*, Olot, 1992, p. 239-310, on es registren i editen quatre pergamins dels anys 960, 962, 1006 i 1074, i on consta que l'original del núm. 113 de la present col·lecció es troba al mateix centre, per cert, públicament exposat, encara que s'ha perdut la part inferior (és important afegir a la nota d'edicions: VL 15, 254-262, ex A, perquè porta una datació diferent: "Exarata est igitur hec scriptura donationis die .VI. nonarum iulii", i perquè Villanueva és l'únic editor que veié l'original). Insistim, però, que els pergamins monàstics i canònics a la col·lecció diplomàtica de la seu de Girona hi representen un cos estrany. Pel que fa als documents forans, es pot precisar que el núm. 366 es conserva a l'Archivio Segreto Vaticano, i no a la Biblioteca Apostolica Vaticana, i que el Reg Vat 2 no data del s. XVII, sinó del s. XI. L'Arxiu Diocesà de Girona té fotografia del document editat, procedent d'aquest registre, cortesia del cardenal Samoré.

L'EDICIÓ

El principal problema previ que presentava l'empresa consistia en el fet que bona part de les actes (més d'un 60%) havia estat impresa, correctament o defectuosament, sigui en publicacions antigues de més de cent anys, sigui en llibres recents, el principal dels quals és el nostre *Cartulari de Carlemany*. Calia procedir a una nova edició que seria definitiva o bé remetre a les edicions anteriors? Probablement el criteri més agraït pels lectors hauria estat el de l'accessibilitat; tot allò que és difícil de trobar ha de ser facilitat. Hauríem desitjat, doncs, que es pensés més en els medievalistes que treballaran a Spoleto, a Poitiers o a Berlín, i que eventualment no disposen de reproduccions anastàtiques d'obres rares, on cal cercar alguns documents, mentre que fàcilment s'hauria pogut estalviar la reproducció sencera de textos de publicació recent on la discrepància entre editors és mínima. Tot allò que fou editat durant el s. XIX i principis del XX havia de reimprimir-se sencer, i potser també tot allò que aparegué imprès en revistes.

El lector pot discrepar sobre alguna suplència de llacunes. "Pateat ... quali[bet]" (núm. 279) ha de ser *quali[ter]*. "Per qualescumque <voce>" (núm. 338) sembla demanar <voces>. "Ioha[nne]" (núm. 398) ha de ser *Ioha[nni]*, en datiu, com a beneficiari d'una venda. "Huius suae ordin[ationes]" (núm. 262) és *ordin[ationis]*, per concordança en genitiu. Es tracta, com es pot veure, de manca de familiaritat amb la llengua llatina, progressivament arraconada en els estudis que condueixen a la universitat. La lectura "ad capite iunii" (núm. 263, final) per *ad capite ieiunii* pot ser deguda al fet de no tenir present aquesta darrera expressió, que indica l'inici de la quaresma. "Et dimitto ad uin<c>ulum nepotem meum" (núm. 478) intenta millorar una lectura meua que proposa *Muiulum*; en tot cas, el context exigeix ací un nom propi, una persona.

És lícit de preguntar a l'editor per què no és constant en la puntuació. Es troba, doncs, "emptores. Per hanc scripturam vindicionis nostre" —puntuació correcta—, però també "emptores per hanc" (núm. 135, 146), i "emptores, per hanc" (núm. 150), que gramaticalment grinyolen. També grinyola gramaticalment una altra puntuació; "Est manifestum que vero" (p. ex., núm. 167, 231). La puntuació correcta es troba, p. ex., en el núm. 171; l'expressió "est manifestum" tanca la clàusula de preu, mentre que els mots "Qu[a]e vero predicta omnia", on s'observa concordança, inicien la clàusula de transmissió de domini. Tornarem algun dia sobre les clàusules, perquè la puntuació ajustada depèn del coneixement que se'n tingui.

El núm. 147 inclou en les imprecacions finals una citació literal del salm 82, 14-19, on s'ha volgut corregir en “pone eos <in> rotam” el *ut rotam* de la Vulgata i de la còpia, que era correcta, com a feta segurament per una persona que recitava aquestes paraules almenys una vegada a la setmana a l'ofici diví, i en canvi, s'ha transcrit “combunt” al lloc de *comburit*. L'interès d'anotar la citació consistiria a assenyalar que les imprecacions es basaven en el text bíblic, i així adquirien força comminatòria. Les citacions del *Liber Iudicum* (núm. 246) es podien destacar tipogràficament.

LA INTRODUCCIÓ

Per bé que fa algunes entrades en el tema institucional i d'esdeveniments, se centra oportunament en la tipologia documental, i hom aprofita, per exemple, el tractament de les vendes per detallar les monedes citades a la documentació, o bé les dotalies d'esglésies per analitzar el procés de parroquialització. L'ordenació de les diverses tipologies comença amb les de dret públic, però no observa una seriació sistemàtica, talment que, per exemple, les transmissions de domini (vendes, permutes, empenyoraments, donacions) es troben disperses, tot i que tenen una redacció similar, amb bon nombre de clàusules comunes. La part final de la introducció (p. 50-65), sota uns títols genèrics de “Cloenda” i “Epítom”, incideix en els canvis polítics que es produeixen a la Catalunya vella durant la segona meitat del s. IX i els primers anys del s. X i en alguns canvis introduïts en les institucions durant la mateixa època, exposats d'altra banda com a síntesi d'estudis publicats per l'autor en altres indrets. Permeteu-nos que ens preguntem si els altres períodes cronològics inclosos en la col·lecció diplomàtica —sobretot el s. XI— no presenten canvis dignes de consideració i si el caràcter eclesiàstic de la documentació reunida no dona peu a un comentari més extens sobre la institució que va reunir la majoria de les escriptures ací aplegades. L'autor, però, és lliure de fer les seves opcions i de tenir preferències. I nosaltres passem a llegir els documents.

ELS REGESTS

Creiem que els regests tenen com a funció resumir el text. Ultrapassen aquesta funció tota mena de comentaris i de judicis de valor, per més que es

posin entre parèntesis, fora de brevíssims aclariments que precisen una localització o determinen una persona. Els advertiments sobre autenticitat d'un document, anomalies de còpia i altres de semblants, el lector els prefereix a les notes, on es poden argumentar. L'editor, en canvi, ha cregut oportú, trencant un propòsit anterior (p. 17), de barrejar dades objectives amb interpretacions. Almenys a propòsit de les falsificacions, les seves observacions no es diferencien prou del contingut del document.

És recomanable de servir-se en els registres d'una nomenclatura constant i jurídicament precisa. "Acta descriptiva del judici" (p. 25) és exactament un procés, que, com indica el seu nom, "procedeix" per actes successius des de la presentació de la querella fins a la sentència, i a l'execució d'aquesta, que pot consistir en una evacuació davant del tribunal. Són processos els núm. 4 (segons Martí, "Acta i sentència del judici"), 13 (igual designació), 176 ("Judici") i 346 ("Contencións"). No ho és, encara que sigui designat així en la introducció, el núm. 119; es tracta d'una condonació o concessió. I és també un procés en diverses sessions, encara que no sigui inclòs en l'apartat corresponent de la nota 41 de la p. 25, el número 197, un procés que durà del 22 de desembre al 8 de gener, cosa que no es recull en la datació, i que acabà transigint les parts en les seves pretensions.

Hom dona a més d'un document el nom de "Condicions sacramentals", de vegades "Publicació sacramental" (núm. 298); no és millor *Publicació jurada*? Fins es troben unes "condicions sacramentades per testimonis" (núm. 353), cosa òbviament redundant; més ho és encara "jurament sacramental" (núm. 95). Efectivament, *conditio* val per 'acte públic', d'on *condere testamentum* és 'escripturar un testament', mentre que *sacramentum* significa 'jurament'. Insistim encara; per més que temàticament un testament i una publicació jurada siguin tan semblants que el seu contingut és gairebé el mateix, un testament pertany al dret privat, mentre que una publicació jurada és un acte judicial, fet sota l'autoritat d'un jutge, que pren una decisió basant-se en una prova testifical. Una "donació amb condició" (núm. 251) deu ser més aviat una *donació amb reserva*. "Securitas" (núm. 204) és *garantia*; recordeu l'expressió *et erimus tibi guarentes* de les clàusules d'evicció. L'"Acta d'aclamació i consagració" d'un abat (núm. 261) no és cap "diploma conjuntural" (p. 46-47), sinó una *acta d'elecció d'abat*, tipologia documental de redacció ben estereotipada, anomenada *acclamatio*, per exemple, als documents d'Amer i Besalú durant els s. X-XI; traduir *ordinatio* per "consagració" contradiu la litúrgia de l'època i l'actual, que no han variat.

Martí no ha trobat una nomenclatura a propòsit per als pactes. En els números 345, 350, 389 i 401, els registres d'alguns contractes inclouen la dicció "Pacte o convenença" entre claudàtors. Sembla que la noció jurídica de pacte, per la seva excessiva amplitud, ha d'evitar-se en els registres. "Convenença" és una nomenclatura que, quan apareix als documents, convé que consti al registre. I sempre, com més el registre reflecteixi la nomenclatura del text, millor serà. Concretament, el núm. 389 consisteix en una definició no gratuïta, sinó compensada, com ho és el núm. 415. (Igualment és una definició o evacuació el núm. 423.) En canvi, el registre del núm. 401 no posa de manifest que es tracta d'una donació en feu, un document ben característic. L'editor no ha cercat una terminologia apropiada per a les cessions a cens. Tractant-se d'una figura jurídica i econòmica ben precisa, sembla oportú de fer-ho. És una cessió a cens temporal el núm. 263, mentre que ho és indefinida el núm. 388. Martí caracteritza el darrer dient que "N. dóna <i ven>", i suposa que hom en paga "el preu de 10 sous". Com s'explica una venda en què el venedor conserva el dret de prohibir alienacions posteriors a determinades persones? Més aviat és un contracte emfitèutic, on allò cedit no és la propietat, sinó el domini directe i prou, i el suposat preu és l'entrada. Un contracte similar es troba també en el núm. 469. Són ben peculiars els núm. 180-181, i el seu ordre es podria invertir; el 181 conté una promesa: "monstrabimus", mentre que en el núm. 180, la promesa s'ha dut a terme; "Hec est notitia de ipsa monstratione".

ELS FALSOS NO SEMPRE SÓN FALSOS

És patent l'ardor amb què Martí tracta les falsificacions documentals. En prenem un exemple, el número 200. El registre diu literalment: "Un suposat sagristà Arbert pretesament hauria cedit la meitat d'una terra als esposos Pere i Arnalleta, <amb diverses clàusules i condicions que no corresponen a aquesta època>". Paraules com *suposat* i *pretesament* escauen poc al registre, que hauria de resumir el text de l'escriptura tal com es presenta. Per si el lector encara no s'hagués convençut prou de la mala fe dels notaris, l'editor afegeix, en indicar la tradició textual: "B. Falsificació (nota 1) en pergamí del s. XIII que Bernat de Finestres diu haver copiat, 14,5 x 20 cm, ACG, Pergamins s. IX-XII, núm. 2". La nota 1 rebla el clau: "No hi ha cap dubte que es tracta d'un de fals ja que el vocabulari i les fórmules diplomàtiques són absolutament

anacròniques.” Esforços vans; la reiteració de judicis apodíctics no és cap prova. Més aviat convé d’indicar quines fórmules considera inusuals l’editor.

I bé, el més probable és que no es tracti d’una falsificació, sinó d’una còpia defectuosa. El copista Bernat de Finestres oblidà segurament de transcriure les “.CC.” que haurien fet datar el document de l’any 1231. El sagristà segon de la seu Arbert de Calonge és ben documentat durant els anys 1226 a 1233, i el seu nom es troba publicat als índexs dels *Pergamins de la Mitra*, núm. 131, i al *Cartoral de Carlemany*, núm. 449 i 451. Els noms, conservats fragmentàriament, de Pasqual de Santa Helena, que escriví l’original, i del notari Bernat de Vic, que el clogué, remetent a unes persones que el 1231 es trobaven en plena activitat. D’aquesta mala passada no se n’ha de deduir que l’editor hagi qualificat lleugerament de falsos els altres documents de certesa dubtosa, sinó, senzillament, que de vegades deixa de comunicar els raonaments que l’han conduït a la sospita de falsificació, i aleshores el lector es veu obligat a *iurare in verba magistri*, cosa superada avui. Potser l’acta de consagració de Santa Maria de Finestres (núm. 79) “és una falsificació quasi perfecta”; no és millor analitzar objectivament els elements que n’abonen l’autenticitat i els que la contradueixen, i deixar que el lector en tregui les seves conclusions, que poden anar des de la interpolació a l’acceptació d’una peculiaritat única?

LA NOMENCLATURA

L’historiador és un narrador; no se n’espera una escriptura brillant, sinó que s’expressi amb propietat, i amb matisacions, quan cal. “Ancestre” (p. 33) és *avantpassat*. L’aigua “fervent” és *aigua bullent* (núm. 346). “Aquest alou el dóna” és *l’havia donat* (núm. 347). Un *cortile* (núm. 393) no és una “cort”, sinó un *pati*. “Davant seu” (núm. 485), referit a una església, és *davant d’ella*. Una datació conjectural no és “previsible” (p. 43), qualitat que només escau a esdeveniments futurs; en tot cas és *versemblant*. Un document “fals possiblement” (núm. 81, 103) és més aviat d’*autenticitat* incerta. Un testador no “escull marmessors”, sinó que *pren per marmessors*. Ni tampoc en un testament “fa donacions” (núm. 243) o bé “atorga béns”, sinó que *llega* (p. ex., núm. 322); allò que s’atorga és el testament mateix, i en general, tots els actes jurídics; per això és una expressió inapropiada “N. estableix testament”, que apareix sovint. El clergue Joan no “succeeix a les dignitats” (núm. 300), per-

què només es pot succeir a una persona; si de cas, *succeeix en les dignitats*. Sicarda no “havia cedit un mas al seu fill, l’ardiacà Ramon” (núm. 416), sinó que *l’havia rebut d’ell*: “a filio meo Remundo archileuita mihi dimissum”.

La cura pel lèxic apropiat ha de ser major pel que fa al vocabulari tècnic del dret: una “canongia” (sistemàticament usada al volum) és la prebenda d’un canonge, considerat individualment, mentre que la institució que agrupa tots els prebendats és una *canònica* o una *canonja*; el primer mot és preferible perquè suggereix una referència al dret eclesiàstic, mentre que el segon ha generat més d’un topònim. “Excomunicació” (núm. 189) és *excomunió*. La prebenda del sagristà és la *sagristia*, com consta al títol d’un dels volums d’on Martí ha extret bon nombre de documents, el *Llibre de <la> sagristia major*; convertir-la sistemàticament en “sagristania” pot semblar arbitrari. La seu de Girona no tingué “prebosts” (p. ex., núm. 318), sinó *prepòsits* o *pabordes* i *pabordies*. Els testaments no beneficien “instituts religiosos” (p. ex, núm. 298), sinó *institucions eclesiàstiques*; canònicament, els *instituts* religiosos es distingeixen dels ordes i congregacions, mentre que *religiosos*, en la mateixa nomenclatura, es contraposa a la clerecia secular. Només s’“estipulen” els contractes; uns béns cedits a la seu, en canvi, més aviat s’*enumeren* o *especifiquen* (núm. 138). El “millorament” del núm. 159 és *millora*, figura ben coneguda en el dret civil; aquest document pot contribuir a la correcció de la *Gran enciclopèdia catalana*, que atribueix l’origen de la *millora* al dret castellà.

Més transcendental ens sembla la confusió, que no és exclusiva del volum, sinó que es difon entre historiadors actuals, dejuns d’història eclesiàstica, i que fins algun corrector de proves importat ha introduït en treballs nostres, entre *dècimes* i *delmes*. Els delmes (castellà, *diezmo*; francès *dîme*) són un impost a pagar a perceptors generalment eclesiàstics en espècies sobre el producte d’una terra o del bestiar. Les dècimes (castellà, *décima*; francès *décime*) són imposicions sobre la renda de beneficis, a satisfer en metàl·lic, introduïdes al s. XIII, com recordaran els usuaris de les *Rationes decimarum Hispaniae*. “Todos los impuestos sobre el clero se llaman décimas”, diu Moreri, *Diccionario histórico*, París, 1753, p. 644. En aquesta col·lecció diplomàtica no es parla mai de delmes, i sempre de dècimes. Cert és que tant en italià (*decima*), com en alemany (*Zehnt*) existeix una única paraula per als dos impostos. En català, en canvi, hi ha més riquesa de vocabulari, que fins ha donat origen al cognom Delmer, de vegades Dilmé, ‘persona encarregada d’aplegar delmes’.

TOPÒNIMS I NOMS PERSONALS

El treball de localització de llocs i indrets ha estat difícil, sobretot si es té present l'origen no gironí de l'editor, i ens sembla molt reeixit. "Ramis" (núm. 411) és l'actual municipi de Sant Julià de Ramis. "Viladases" (núm. 271) és Viladesens, i "Fanals" (núm. 298) ha de ser Fenals, com apareix en un altre lloc (núm. 468). Santa Margarida de la Garriga (núm. 123), futura seu d'un monestir femení, no és a l'Escala sinó a Roses. El "sant Pere d'Espuig" (núm. 103) és Sant Pere Espuig, un topònim que cal iniciar amb majúscula i sense afegir-hi genitiu, que ja és inclòs en forma arcaica en l'Espuig. Sembla una idolatria institucional de mantenir el "Sant" en majúscula només quan és nom de municipi actualment (p. 16, nota 1), i desestimar la llei gramatical d'atribuir majúscula a tots els topònims. És un topònim la Valldelbac (núm. 143), i no cal designar-la com a "vall del Bac". Un indret "que dicunt modiatas" (núm. 241), no demana majúscula de topònim? Pel que fa a la resta, jo no posaria a l'índex en llatí els noms d'esglésies en nominatiu "Sanctus Iohannes, Sancta Maria", sinó sempre en genitiu, perquè se sobreentén *ecclesia, parochia* o cosa semblant. I hi afegiria els determinatius que completen el nom en la seva versió original. Per exemple, *Sancti Petri de villare Olibano*, en comptes de "SANCTUS PETRUS dels Vilars", com apareix a l'índex, a fi de compondre el mateix índex amb els noms sencers en una mateixa llengua, o, si es vol, amb la forma sencera com apareixen documentats. En tot cas, no es pot indexar com a "Villaredus" el "Villaredi" (certament Vilarig) del núm. 123, que deriva de 'Villa Eredi'; assenyalem que tots els altres noms compostos de villa i genitiu han estat indexats en bona i deguda forma.

Martí opina que la parròquia "Sancti Aciscli de Ualoc" és Sant Iscle de Sauleda i que, dins d'ell, l'indret de *Batigiis* que llegeix "Baugiis" (a l'índex, sense advertir-ho al regest corresponent) correspon al Bagís, mas de Santa Coloma de Farners (núm. 411); jo, que l'havia atribuït a Sant Iscle d'Empordà (CC, núm. 160), em sumo a la seva proposta, i l'abono, corregint "Ualoc" en *Ualo<r>ç*, la vall de Vallors on es troba el temple. Certament, cap església fou intitulada durant els segles IX-XI a sant Antoni, el culte del qual no s'introduí a Girona fins al s. XIV, ni la de Collfred (núm. 480); per advertir quin error es va cometre, cal anar al text transmès per Montsalvatje. I bé, segons aquest, es tracta d'una església sufragània de la de Ridaura. L'única sufragània que aquesta parròquia tingué és Sant Andreu del Coll, i a aquesta, ja consagrada el 996 (núm. 145), cal referir la notícia del núm. 480, encara més quan el topò-

nim de Collfred es troba dins del seu terme; un error d'*Andreu per Antoni* en transcripció no és inversemblant. Sant Fèlix de Beuda (núm. 153) es transforma indegudament en Begudà, parròquia intitolada a santa Eulàlia. La "Torroella de Palafrugell" (núm. 131) és, evidentment, el poble de Mont-ras, anomenat fins al s. XV 'Torroella de Mont-ras'; l'índex el situa a Fonteta.

Noms de persona: "Belel" (núm. 105, 315) dóna el cognom actual Ballell. "Rolenda", no seria Rodlens? (núm. 303). "Godenella" (núm. 319) sembla Guidenella, que surt en forma de "Guidenela" (núm. 246). "Ug" (núm. 370) és "Hug". Martí no deu haver considerat convinçents (núm. 381) les raons que em van dur a substituir Esteve Todrece per Esteve Tordera; continuo pensant que són vàlides. Els noms femenins en català, han d'acabar sempre en *a*, i convertir el llatí Sicardis en "Sicarda" (núm. 416)? El de Gertrudis ha estat portat fins al nostre segle, i es pot afegir que la *s* final del cognom Sicarts, ben arrelat a Calonge i a la vall d'Aro, legitima una catalanització similar a la que es pot usar per Garsendis (ací convertida en "Garsenda").

Totes aquestes discrepàncies amb les opcions de l'editor tenen segurament poca importància per a l'usuari, que troba al treball de Ramon Martí un text diàfan, uns índexs complets a cor què vols i, en definitiva, una col·lecció de documents bàsica per a la història del territori de la diòcesi de Girona i imprescindible per als medievalistes catalans.